
*Р.В. Самчук,
аспірант Інституту філософії імені Г.С. Сковороди*

РОЛЬ ЕКЗИСТЕНЦІАЛУ “ЛЮБОВ” В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ПРОБЛЕМИ БУТТЯ ЛЮДИНИ ГУМАНІСТИЧНОЮ ПСИХОЛОГІЄЮ

Сучасна гуманітарна наука надає великого значення такому важливому феномену людського існування, як любов. Значення цього екзистенціалу як соціальної цінності, що закладає духовні основи суспільства, вже давно було відзначено філософами. Різними аспектами цього багаторівневого й досить складного питання займалося чимало як зарубіжних, так і вітчизняних філософів. В українській філософській думці це питання завжди посідало чільне місце завдяки працям релігійних філософів, Г.Сковороди, П.Юркевича. Феномен любові став також об'єктом наукових досліджень українських сучасних філософів, зокрема співробітників Інституту філософії НАН України, а саме: В.Шинкарука, М.Поповича, С.Кримського, В.Табачковського, Н.Хамітова, С.Пролєєва, В.Малахова, А.Єрмоленка, В.Жулай. У світовій філософії проблему любові в своїх працях розробляли: П.Сорокін, Г.Йонас, Д.Гільдебрандт, Б.Паскаль, А.Шопенгауер, Г.Маркузе, В.Соловейов, М.Шелер, Е.Фромм, М.Бубер, С.Мозес.

Одним із напрямів філософського знання, котрий займався розробкою даної тематики, була гуманістична психологія, яка здійснила спробу осмислити екзистенційний вимір любові та її роль в автентичному існуванні людини. Тому важливим, на нашу думку, розглянути погляди представників даного напрямку щодо цього поняття і його значення в людському бутті. Зокрема, такі представники гуманістичної психології, як Р.Мей, А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл характеризували значущість любові як одного із засадничих буттєвих принципів людського буття, такого глибоко-духовного людського екзистенціалу, без якого втрачається людське в людині. Особливість тлумачення любові в гуманістичній психології зумовлюється тим, що в її концепціях основними предметами аналізу постають вищі цінності: любов, творчість, свобода, відповідальність, самоактуалізація особистості, автономія, міжособистісне спілкування, з позитивною реалізацією яких безпосередньо пов'язане психічне здоров'я людини і можливість реалізації власного потенціалу. Гуманістична психологія виступила проти вимоги розглядати індивідуальність клієнта таким чином, начебто він є абстрактною системою потягів або сукупністю інтелектуалізованих компонентів [1, 532]. Такий погляд на природу людини покладено в основу гуманістичного підходу. Його особливістю є осмислення тих аспектів буття людини, які до цього часу не були спеціальним предметом дослідження в розгляді проблеми буття людини психологічною наукою або розглядалися поверхнево. Гуманістична психологія прагне дослідити фактори, які найбільше впливають на життя людини, сприяють розкриттю потенційних можливостей індивіда, його самореалізації. Саме до таких факторів-екзистенціалів, що здійснюють найбільш помітний вплив на духовну сферу людини, впливають на актуалізацію її особистісного начала, слід зарахувати любов.

Час появи і розвитку гуманістичної психології випав на кризові післявоєнні роки, коли світ, ще не отямившись від потрясінь найбільш жорстокої і нищівної війни, шукав нові шляхи розвитку суспільства й людини. Цей період ще зовсім недалекої історії характеризувався глибокою екзистенціальною кризою, духовною і культурною дезорієнтацією людства. Протягом першої половини ХХ століття відбувся корінний злам уявлень про способи орієнтації і реалізації людини в світі. Відбувався перехід до нової парадигми суспільного розвитку й динаміки, поставав новий динамічний світ науково-технічного прогресу. Левова частка у вирішенні проблеми адаптації до нових реалій випала на долю вчених гуманітарної сфери, зокрема психологів, які мали дати адекватну

відповідь на психологічні проблеми нової реальності. Тому не дивно, що багато уваги приділялося любові як одній із найважливіших сутнісних і онтологічних характеристик людини, її духовної опори.

На думку одного з очільників руху “за гуманістичну психологію”, Р.Мея, любов постає онтологічним принципом саморозкриття і самоздійснення особистості. Долаючи біологічно-сексуальні, раціоналізовані межі психологістського тлумачення феномену любові як енергії сексуального інстинкту, автор наголошує на онтологічно-есенційних засадах трактування даного концепту. Любов виявляється не лише продовженням роду, а й таїною духовного розвитку особистості. Постаючи надбудовою над біологічним інстинктом, вона розгортає своє буття як духовна подія трансцендеції у просторі волі, завдяки якій долається відчуження. Ситуація любові дарує повну відкритість і довіру до світу, відкриваючи світ необмеженої волі, долаючи страх, жах небуття. Як найвище зусилля душі вона розкривається в якості турботи про іншого.

Р.Мей помітив, що головною перешкодою для терапевта в його роботі стає нездатність пацієнта відчувати. Відбувається певне зачерствіння людей, вони дедалі більше закриваються, відгороджуються від світу й інших людей. Щодо цього Р.Мей зауважував, що головною проблемою людей, які жили в середині ХХ століття, була внутрішня порожнеча, багато з них стали неспроможними на справжні почуття, що дало підставу Вільгельму Райху називати таких людей “живими машинами”. Суть проблеми вчений вбачав у тому, що наша епоха радикальних змін є “перехідним віком” нашої культури. Він характеризується тим, що руйнуються старі міфи і символи, в яких ми звикли шукати опору. Весь світ охоплений неспокоєм. Ці зрушення мали місце також і в культурі, внаслідок чого цінності, завдяки яким люди в минулому знаходили своє відчуття самотності, були відкинуті. Відбулися потрясіння в свідомості тогочасної людини, які, як стверджує Р.Мей, цілком зруйнували самі основи любові й волі. І від того, чи вдасться нам знайти джерела любові і волі, чи зможемо ми відкрити нові форми, яких потребують ці життєво важливі сфери досвіду, щоб вижити в нову епоху, залежить гармонійне буття людини [2, 7–21].

Для сучасної людини вже стало нормою існування у світі, в якому майже повністю знищене душевне спілкування між людьми як спосіб співпереживання даностей існування і засіб подолання відчуження. Завдяки новітнім засобам зв'язку, які дають можливість спілкуватися, незважаючи на далекі відстані, люди почали більше спілкуватися. Проте, якість спілкування, його глибинно-сакральне значення, нівелювалися. Змінився сам характер спілкування: значну частку спілкування займають поверхневі, несуттєві для сфери людського буття проблеми. Теми для бесіди зводяться до банальних речей на кшталт телесеріалів чи реклами, внаслідок чого ми дедалі більше стаємо самотніми, мірою того, як у наших домівках збільшується кількість радіоприймачів, телевізорів і телефонних апаратів.

Р.Мей акцентує увагу на тому, що технічні засоби, за допомогою яких ми влаштовуємо своє життя, сприяють нашій конформності, роблять нас пасивними і відокремленими. Ми дедалі частіше контактуємо зі світом та іншими людьми за допомогою технічних засобів, не маючи безпосереднього міжлюдського контакту, ми віртуалізуємо не тільки простір, що оточує нас, а й інших людей, яких прирівнюємо лише до ланок глобалізованого економіко-комунікативного процесу. Автор доходить висновку: “Вражаюча річ – любов і воля, котрі в минулі часи завжди допомагали нам подолати життєві незгоди, в наші дні самі стали проблемою” [2, 7].

Щодо цього Р.Трач відзначає, що, з одного боку, технічний прогрес для західного суспільства ознаменувався підвищенням життєвого комфорту і матеріального добробуту, проте з іншого боку – стало відчутним дедалі прогресуюче зубожіння духовного життя людини [3, 11]. Наслідками такої тенденції він називає перетворення світу на об'єкти маніпуляції з подальшою втратою глибоких переживань, які ми називаємо метафорою серця, що спричиняють почуттєву атрофію чи “атрофію серця”. Вчений вважає, що це ті

важливі зміни, яких зазнала людська душа під впливом надмірного раціоналізму і раціоналізації життя [3, 24].

Величезне значення спілкування між людьми відзначав Р.Мей. На його думку, блокування каналів, за якими ми здійснюємо дію на інших людей і за якими вони впливають на нас, є страшний розлад, який приводить в сум'яття як любов, так і волю.

Один із засновників гуманістичної психології, А.Маслоу, в своїй концепції самоактуалізації також розглянув питання любові та “справжніх” стосунків. Головним аспектом таких стосунків, на його думку, є природність закоханих – цілковита відсутність фальші і награності, безперервне відкриття буття партнера, чогось нового в ньому, сенситивний пошук нових точок дотику до сфери його буттєвості. Для таких людей вже перейдена межа духовної самооголеності, повної щирості перед коханими, йде рух до повної буттєвої інтеграції, до злиття двох людських буттів. Любов для них – це “... жадання повного, абсолютного злиття з коханою людиною, бажання розчинитися в ній і стати її частиною...” [4, 267]. У даному моменті співзвучними є сентенції С.Кримського: “Сутність особистості асоційована з таїною кохання, а кохання – це завжди перетворення інстинкту в духовну подію. Воно спрямовує особистість того, хто кохає, у світ коханого чи коханої та навпаки” [5, 36]. Таким чином, мислитель стверджує величезну роль кохання в духовному житті людини, що є засобом подолання того тваринно-інстинктивного начала людини, любов, що підносить людину до вершин духовності, де превалюють найвищі цінності, де людина наближується до царини трансцендентного.

Австрійський колега А.Маслоу, В.Франкл, вважав, що погляд людини, котра кохає, проникає крізь фізичну і психічну надбудову, крізь одяг духовного ядра, потрапляючи до самої серцевини іншої істоти. Цю людину більше не цікавлять звабливий фізичний “тип” чи привабливий темперамент; її цікавить людина, партнер, як єдина у своєму роді, незамінна і незрівнянна будь з ким. Любов, таким чином, є входженням у безпосередні стосунки з особистістю коханого, з його своєрідністю і неповторністю [6, 247].

Великого значення В.Франкл надавав екзистенціалу любові як чиннику духовного зростання і вдосконалення людини, переростання нею своїх меж, залучення до небуденного, до сакрального. Згідно з ним, любов – це чари, які надають додаткову цінність світу людини, яка любить, це – найвища людська милість. Через любов людині відкривається світ у всій його повноті й цілісності, вона посилює відчуття людиною всієї шкали цінностей – тому, що любов робить людину ціннісно зрячою, збагачуючи її внутрішній світ, відкриваючи їй усе багатство світу. Любов проникає до найбільш особистісної структури партнера: відкриває спілкування з ним на духовному рівні, в безпосередньому злитті з духовним, найбільш інтимним рівнем його особистості. Любяча людина зворушена у своїй духовній глибині, зачеплена відкритим до взаємодії духовним і тілесним світом свого партнера – його особистісним ядром. Любов постає не як пристрасть чи нестримна жага володіти кимсь, а як безпосереднє спрямування на духовну особистість людини, яка є любимою. Тобто любов передбачає не звичайну зацікавленість певним аспектом людини: тілесними особливостями чи душевними якостями, як це властиво сексуальній зацікавленості чи простій закоханості, вона має своєю передумовою цілісне бачення і сприйняття людини. Не за те, що вона щось має чи чимось володіє, а за те, що вона є, існує, – любляча людина любить саму людину, такою, якою вона є [7, 134–137].

Отже, любов – це не банальне егоїстичне прагнення володіти людиною, перекреслити її як особистість, а навпаки, це сутнісна потреба “підкреслити” людину. Любити – значить визнавати право людини бути самою собою, бути унікальною й неповторною. Як зазначав С.Кримський: “Любов у цьому відношенні виявляється єдиним засобом відкрити абсолютний центр в іншій людині. Вона розкриває таїну особистості, котра за природою своєю є зустріч; коли сповнений любові погляд з глибин “Ти” конститує “Я”” [5, 36].

Про сакральний характер любові чудово написав В.Шинкарук: “Реальність буття духовного світу, на відміну від матеріального, засновується не на даних “зовнішніх” чуттів (відомих п'яти зовнішніх чуттів), а на особливого роду чуттєвості, яка здавна дістала узагальнюючу назву “любов” [8, 229]. Філософ вважав, що справжнє життя – це життя в переживаннях буття, в духовних вимірах, а світ цього життя є даним нам у наших Вірі, Надії, Любові, серед яких В.Шинкарук особливо відзначав любов, яка, за Біблією, є найвищою і за найглибші знання, і за найсильнішу віру, і за найвтішнішу надію, тому, що вона божественна. При цьому він відзначав, що з любов'ю безпосередньо пов'язані ті найвищі культурні цінності, які мають ознаки святості [9, 146].

У своїй праці “Любов і воля” Р.Мей зазначає, що на Заході традиційно говорять про чотири різновиди любові. Перший – це секс, або те, що ми називаємо жаданням, лібідо. Другим є ерос, любов як прагнення до відтворення або творчості. Вони є найвищими, на думку стародавніх греків, формами буття і стосунків між людьми. Третій різновид – це філія, або дружба, братня любов. Четвертим – агапе (або карітас, про яку говорили стародавні латиняни) – турбота про благо іншої людини, прототипом якої є Божа любов до людини. А будь-яке людське відчуття справжньої любові є сумішшю у різних пропорціях усіх чотирьох різновидів любові [2, 33].

Особливістю поглядів Р.Мея щодо бачення феномену любові є підхід, згідно з яким порівнюється два різновиду любові: секс та ерос. Автор розрізняє ці два модуси любові в духовному і креативному розумінні. Відповідно секс розглядається як інстинктивне прагнення отримати задоволення, зняти сексуальну напругу. Отже, секс сам по собі постає як інстинктивна і механічна форма вияву пристрасті, бажання до статевої близькості. Р.Мей користується визначенням сексу, зазначеним у словнику Вебстера: секс від латинського *sexus* – “розкол”, тобто йдеться про “фізіологічні відмінності між чоловіком і жінкою, про відмінні функції чоловіка або жінки” [2, 72].

Ерос є повною протилежністю сексу – це відносини, в яких ми не шукаємо розрядки, а скоріше прагнемо розвивати, породжувати і творити світ у його формах. І силою того, що він підштовхує людину до самоздійснення, від еросу ми чекаємо посилення стимуляції креативної напруги, бажання творити, змінювати світ [2, 72–80].

Завдяки еросу ми не лише стаємо поетами і винахідниками, а й знаходимо високу моральність. Любов у вигляді еросу є генеруючою, креативною мотивацією: вона руйнує старі форми і створює нові, бореться зі всіма уявленнями і обмеженнями часу [2, 77–98]. У такому тлумаченні еросу відчувається вплив Фрейда з його концепцією “Еросу і Танатоса”, покладеною на екзистенціальну тематику. У даному разі простежується звернення до Гайдеггера, що відображається в залученні екзистенціалу “турбота”, який Р.Мей використовує для характеристики найвищого вияву еросу, його невід'ємного джерела як основи людської суті. Автор пише: “Коли нас ніщо не турбує, ми втрачаємо свою суть; турбота є шляхом повернення до нашої суті” [2, 314]. Учений твердить, що термін “турбота” він розглядає, насамперед, як онтологічний, який свідчить про сферу буттєвості тому, що людина онтологічно зумовлена турботою [2, 313–316].

Підсумовуючи аналіз значення сексу та еросу, Р.Мей відзначає їх безпосередній взаємозв'язок і взаємозумовленість. Він зазначає, що в ситуації, коли відбувається відокремлення сексу від еросу, ми позбавляємо їх сили, дегуманізуючи як секс, так і ерос. Більше того, ми протиставляємо секс еросу, використовуємо секс саме для того, щоб уникнути обтяжливо глибоких відносин, пов'язаних з еросом. У такому разі секс постає як найдієвіший “наркотик” для того, щоб забути про обтяжливі аспекти еросу, внаслідок чого відбувається використання фізіологічної чуттєвості сексу як захист від творчої пристрасті еросу [2, 63].

Принципово відмінні мотиваційні аспекти цих двох різновидів вияву любові вказують на їх психологічну природу і мету. Мета сексу виходить з його природи як фізіологічної потреби – розділити з іншою людиною насолоду і пристрасть, знайти нові виміри досвіду, нові переживання, які розширюють і поглиблюють буття двох людей.

Ерос за своєю природою – це бажання, духовно-онтологічне прагнення досягти повноти стосунків. Кінцева мета сексу – задоволення і розслаблення, тоді як ерос – це бажання, прагнення, вічний потяг до розширення обріїв [2, 72].

Звідси випливає проблема сучасного суспільства, яка, згідно з Р.Меєм, полягає в тому, що минуле століття зробило секс мало не найголовнішою нашою турботою, зваливши на нього духовну місію всіх інших форм любові [2, 34], применшивши, у такий спосіб, значення любові, збіднивши її духовну місію і значущість у людському житті, підмінивши її величезний духовний зміст статевим інстинктом, імпульсом до чуттєвого задоволення.

Щодо цього М.Бердяєв зазначає, що сексуальний акт є розпусним тому, що недостатньо глибоко сполучає людей. Любов є протиотрутою проти розпусти тому, що її природа – космічно надіндивідуалістична, вона космічно поєднує природно роз'єднані людські ества. Другим засобом, що долає розпусту, є вище духовне життя. Мислитель твердив, що, силою того, що розпусту цілком не можна заборонити, її слід здолати онтологічно іншим буттям, а критеріями такого він називав любов і вище духовне життя [10, 190–191].

Пояснення цьому дає Н.Хамітов. Він відзначає, що любов на рівні сексуальних стосунків є лише втечею від самотності, вона рано чи пізно втратить характер любові. Більше того, вона й спочатку є скоріше не любов'ю, коханням, а закоханістю [11, 274]. Тобто істинна любов має інший, вічний, онтологічно значущий для людини характер. Це такі почуття, про які А.Маслоу написав: “Ця любов є вищою любов'ю, любов'ю на рівні Буття або любов'ю до буття Іншого” [4, 280].

Любов-пристрасть хоча і містить у собі величезний емоційний імпульс, але має здатність швидко “вигоряти” та “засліплювати”. Любов як благо – чисте, катарситичне почуття має не такий вибуховий і нестримний психологічний характер, проте їй властиві тривалий час переживання почуттів і не менш глибоке духовне відчуття. А.Маслоу взагалі стверджував, що така любов характеризується “плато” чи “піковими” переживаннями, які є свідченням виходу любові на новий, вищий і чистіший духовно-емоційний рівень. Таке відчуття, зазвичай, властиве вже не молодим людям: вони дивляться на життя більш виважено й мудро, відчувають діалектичну відмінність між скороминучими миттєвими спалахами почуттів і розміреним, постійним перебуванням духовності, налаштованим на благо.

У концепціях гуманістичної психології акцентується увага на істинності й справжності почуттів, любов вбачається тим засобом, який дає можливість по-іншому поглянути на себе і світ, відкинути все неважливе, що збиває людину із шляху самоосягнення, дає змогу відкрити справжню буттєву природу, яка стоїть на перешкоді гармонії людини і світу. Тоді як Любов-пристрасть є вельми егоїстично насиченою і вимогливою, вона вже звільнилася від інстинктивної безособової сексуальності, але перебуває в полоні сексуальності-пристрасті, яка спрямовує до з'єднання не з особистістю, а з її фізичним вираженням [11, 275].

Натомість імпульс істинного кохання, як вважав В.Франкл, проривається до того шару сутності, в якому кожна окрема людина становить вже не тип, а саму себе, незрівнянну, незамінну, таку, що володіє всією гідністю [6, 256]. Він дає змогу на хвилі любові, в пориві інтенційного акту очиститись від усіх непотрібних нашарувань, звільнитись від тиску, відкритися на зустріч світу інших. Любов є способом самоосягнення й осягнення іншої людської істоти у всій глибині її особи. Ніхто не може цілком зрозуміти саму суть іншої людської істоти доти, доки сам не полюбить її. За допомогою духовного акту любові він знаходить здатність бачити сутнісні риси і властивості коханої людини; і навіть більше того – він починає бачити те, що потенційно міститься в ній, те, що ще не реалізоване, але має бути реалізовано. Крім того, своєю любов'ю любляча особа для коханої людини робить можливою актуалізацію цих

можливостей, допомагаючи їй усвідомити, чим вона може бути і чим вона має стати, робить можливим їх здійснення [6, 257].

Особливою глибиною і надзвичайною проникливістю сповнені роздуми про любов як мистецтво *любити* Е.Фромма. Він вважав любов'ю не взаємини з конкретною людиною, а насамперед відношення, орієнтацію особи, що визначає зв'язки людини зі світом як цілим, а не з одним "об'єктом" любові. Любов до однієї людини і байдужість до всіх інших він розглядав не як любов, а як симбіотичну прихильність або розширений егоїзм. Учений зазначав, що багато хто помилково вважає, що любов полягає саме в наявності об'єкта, а не в здатності любити [12, 125–126]. Мистецтво любові полягає в здатності подолати обмежені рамки власного "Его", усвідомити зв'язок з усім світом, навчитися любити світ і через цей зв'язок "знайти" і полюбити себе.

Нині склалася ситуація, за якої вульгаризується любов як одна із сутнісно-онтологічних ознак людини, внаслідок чого втрачаються духовні підвалини людського життя, його сакральне наповнення. Сьогодні стосунки між людьми набувають нетривалого, швидкоминучого характеру, внаслідок чого втрачаються їх попередній зміст і значення в духовному житті людини.

Тому нині як ніколи гостро постало питання адаптації людини до нових реалій дійсності. Виникла проблема адаптації психіки людини до мінливого світу інформаційної доби. Гуманістична психологія намагалася розв'язати це питання шляхом вироблення оптимальної індивідуальної програми самореалізації і самоздійснення своїх пацієнтів шляхом створення позитивної життєвої мотивації і самоактуалізації клієнтів, які відчували буттєвий конфлікт з навколишнім суспільством і світом. Одним із способів такого терапевтичного впливу є відкриття людині краси світу, його позитивних аспектів, адже вороже ставлення до світу є однією з причин відсторонення і самоізоляції індивіда. Ще одним дієвим способом нормалізації світовідношення людини є зняття упередженого ставлення до реальності, яку людина внаслідок своєї суб'єктивної особливості не розуміє чи не сприймає. Завдяки цій допомозі людина вчиться налаштовуватися на позитивне сприйняття світу, реалізовувати себе, наповнювати в такий спосіб своє життя смыслом, перейти до взаємодії, а не протиставлення навколишній дійсності, змінити опозицію на діалог. Саме таким є завдання гуманістичної психології. І, як свідчать гуманістичні психологи, саме любов дає людині таку можливість, саме вона дає змогу подивитися на світ очима митця, філософа, поета: людини, закоханої в життя. Стати життєлюбом, відчувши динаміку життя, а не скептиком, який живе в ностальгії за "золотим віком". Любов як фундаментальний принцип особистості виявляє себе в різних модусах і дає можливість повноцінно проявити людську здатність любити і прагнення творити в будь-якій ситуації буття.

Отже, одвічним призначенням людини можна вважати прагнення відкрити факт краси власної буттєвості, на відміну від порожнечі власного небуття. Означену повноту буття дарує любов як особлива енергія особистісного гармонійного буття і співбуття з іншими.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Роменець В.А., Мноха І.П.* Історія психології ХХ століття. – К., 1998.
2. *Мэй Р.* Любовь и воля. – К., М., 1997.
3. *Трач Р.* Нігілізм як виклик сучасності (сучасна духовна криза і психологія) // Гуманістична психологія: В 3-х тт. Т. 2 Психологія і духовність. – К., 2005.
4. *Маслоу А.* Мотивация и личность. – СПб., 1999.
5. *Кримський С.Б.* Запити філософських смислів. – К., 2003.
6. *Франкл В.* "Человек в поисках смысла". – М., 1990.
7. *Франкл В.* Психотерапия на практике. – СПб., 1999.

8. *Шинкарук В.І.* Культура і духовне життя. Любов, Віра і Надія // Вибрані твори: В 3-х тт. – К., 2004. – Т. 3.
9. *Шинкарук В.І.* Віра, Надія, Любов // Віче. – 1994. – № 3.
10. *Бердяев Н.А.* Смысл творчества: Опыт оправдания человека. – Харьков, М., 2002.
11. *Хамітов Н.В.* Родова бівалентність людського буття: феномени чоловічого та жіночого // Філософія: світ людини. – К., 2003.
12. *Фромм Э.* Человеческая ситуация. – М., 1995.